

Verslag vorming voor lokale besturen en geëngageerde burgers door Prof. Pascal Gielen

‘VERTROUWEN BOUWEN - VAN INSPRAAK NAAR BURGERPOLITIEK’

Maandag 29 april 2024 via MS Teams (10-12 u.)

26 mensen volgden deze vorming, anderen willen [de opname](#) achteraf bekijken.

Het boek *Vertrouwen – Bouwen op het cultureel ‘gemeen’* is via de Vlaamse Gemeenschap gratis te [downloaden](#) of voor 15 euro bestellen [bij Valiz](#).

A. Welkom

- Burgers geloven almaar minder in ons bestuursstelsel (illustratie met cijfers). Hoe daar verandering in brengen?
- De *Vlaamse Vereniging Dorpsbelangen* organiseert deze lezing omdat ze gelooft in een constructieve samenwerking van burgers met overheden. Het model van dorpsraden en bewonersplatformen die samen met hun lokaal bestuur werken aan de veerkracht en dynamiek in hun leefwereld, hùn dorp, werkt al op veel plaatsen in Vlaanderen.
- VVDB pleit voor meer ‘tussenheid’ en minder overheid. Professor Lanckswert (UHasselt) schreef op vraag hieromtrent [dit artikel](#). Brengen de ideeën van Professor Gielen ons nog verder?

B. De lezing

- Vaststelling: er is een grote nieuwsgierigheid naar ‘vertrouwen’.
- We zien vooral de overheid en de markt, maar daar zit iets heel belangrijks tussenin, nl. de commons. Zijn er formules om een duurzaam beleid te ontwikkelen (op sociaal, ecologisch vlak enz.)?
- Commons is een begrip uit de 12^e eeuw dat jammer genoeg verdrongen raakte. Het blijkt interessant in de gemeente de commons terug in kaart te brengen. [Commons Lab](#) is hierrond bv. heel erg actief.
- De Vlaamse overheid gaf Prof. Gielen de opdracht te onderzoeken of er een potentieel is om hier beleid rond te bouwen. Dit resulteerde in een boekje, bruikbaar in het verkiezingsdebat.

Waar komt wantrouwen vandaan? [Eurostat](#) heeft een vertrouwensbarometer. Ook Statistiek Vlaanderen en planbureaus organiseren geregeld steekproeven rond vertrouwen. In globaliteit kun je niet over wan- of vertrouwen spreken, dit hangt af van het land en de bevolkingsgroepen. In Nederland is er bv. meer vertrouwen in het juridisch apparaat dan in België. Maar uit de statistieken blijkt een toenemend wantrouwen, niet enkel tegen bv. immigranten, ook tegen overheden en bedrijven (al zeker de banken). Waar komt het wantrouwen vandaan? Oorzaken zijn:

1. (belangrijkste) Overheden privatiseren diensten of gaan ze uitbesteden. Verantwoordelijkheden worden zo doorgeschoven.

2. De controle van alles waar subsidies heen gaan: zorgsector, cultuursector, onderwijs, ... Landbouwers krijgen controle vanuit Europa. Dit alles creëert een management van wantrouwen. Michael Power heeft het over de auditsamenleving: de klepel is doorgeslagen naar de andere kant. We zijn voortdurend aan het auditen en kunnen ons werk niet meer doen. Dit wordt een gigantisch probleem. Er zit ook een paradox in: audits moeten transparantie en kwaliteit garanderen, maar scheppen tegelijkertijd een soort rivaliteit.
3. De digitalisering creëert afstandelijkheid. We leefden vroeger kleinschaliger, ieder had eigen bank, kende de beleidsmakers en de ambtenaren persoonlijk. Nu is er wantrouwen tegenover de bank omdat de klant geen gezicht meer ziet. Digitalisering werkt met algoritmes. Maar je eigen verhaal past vaak niet in de voorgekauwde digitale codes. Mensen voelen zich behandeld door het systeem i.p.v. door mensen. Dit leidt tot sensorische deprivatie. Geur en tast vallen weg, het zintuiglijke wordt gereduceerd tot kijken en luisteren. Maar af en toe moet je fysiek in een context zitten om vertrouwen op te wekken.
4. Onderlinge competitie wordt enorm opgedreven tot hypercompetitiviteit. We zien steeds meer medeburgers alsook het beleid als concurrentie. Tussen freelancers moet er een gezonde vorm van wantrouwen zijn, maar dit gaat dan weer het vertrouwen kapot maken.
5. Mensen voelen meer wantrouwen uit onmacht. Hun handelen, het gaan stemmen, gaan praten, het heeft voor hen allemaal geen zin meer. Dit speelt niet enkel naar overheidsorganisaties maar ook op het werk (bv. de bal voor iets teruggespeeld krijgen). Een goede manager vraagt: *en hoe los je het zelf op, wat zijn je eigen doelstellingen?* Dit kan zeker leiden tot een goed micro-management, maar is vaak een tweesnijdend zwaard. Als hier geen gevolg aan gegeven wordt, zal dit soort management tot wantrouwen leiden. De capaciteiten van je mensen kennen, is héél belangrijk. Maar ook dit wordt meer en meer gevoeld als een soort controle. Veel leidinggevendenden die niet goed kunnen delegeren, gaan micro managen. Meer en meer klachten ontstaan over het gevoel dat leidinggevendenden hiermee scheppen: dat de werknemers hun werk niet goed doen.

Hoe lossen we dit op? We hebben geen gouden kalf in handen, maar er zijn wel mogelijkheden. Die liggen in de commons.

- Commons waren in de 12^e eeuw o.a. *de meent*: gemene gronden, weides waarin bv. schapen van verschillende herders grazen. Veel commons zijn natuurlijke bronnen, bv. een dorp waar elke dorping elk jaar 1 boom mag rooien. *Wikipedia* is de meest bekende commons (soort burgerinitiatief, niet gesubsidieerd door overheid of privé). Windparken bij Leeuwarden zorgen voor de eigen energieproductie.
- Van veel zaken weten we niet dat het commons zijn. Zo het woord *goedemorgen*. Je wordt niet betaald en ook niet verplicht om dit te zeggen. Let op: veel zaken kunnen gemakkelijk gecommmercialiseerd worden, bv. vriendschapsrelaties via Facebook. We kunnen dus commons verliezen.
- Antwerpen heeft commonsbeleid ontwikkeld en brengt de commons in de stad in kaart.

- Een mooi voorbeeld is het groot cultuurhuis *Lazilla* in Italië. Iedereen is daar welkom en mag mee organiseren: samen het gebruik van het gebouw bepalen en hierover onderhandelen. Ieder doet dit gratis.
- Discussies over de commons zijn in UK ontstaan in de 12^e eeuw: over landerijen en bossen, over natuurlijke bronnen. Het gaat ook over immateriële hulp, bv. mantelzorg.

Commons: je hebt altijd een bron nodig om samen te delen/te beheren. Commons is een economisch begrip: gebruik van bronnen om iets te produceren. Meer en meer gaat het ook over reproductie, onderwijs, zorg. Taalcodes, gevoelens, affecten zijn typische voorbeelden.

Commoning proces = regels. Commoners zijn geen anarchisten, zij maken heel duidelijke regels. Met haar boek *Governing the commons*, won Elinor Ostrom de Nobelprijs Economie in 2009. (In 2007 was er door de financiële crisis grote vraag naar alternatieve economische vormen.)

Commonisme als ideologie: met sociale relaties kun je iets doen. Het neoliberal beleid gelooft dat de markt een goed systeem is om aan productie te doen. Maar je kunt ook geloven in het sociale, de drive oppikken om in die richting zaken op te zetten zoals praten met medeburgers en windmolenparken opzetten. Samen eten, samen tuinieren, ...

- Voor cultuur zijn beheerders alleen mensen, voor natuur kan dat verder gaan.
- Kijk naar vzw's voor de regels (*gemeenzamen*): de algemene vergadering is een prachtig instrument om een commons op te zetten. Die kun je toegankelijk maken voor ieder die wil delen.
- Commoners zien cultuur (en niet de productieverhoudingen of de economie zoals Marx) als onderbouw van de samenleving. Hiermee kun je een andere economie creëren, tot andere handelsrelaties komen. Geloof in woorden is ook belangrijk. Cultuur kan goed of slecht zijn, maar is vooral een toolbox om concepten en ideeën uit te putten om een andere samenleving te organiseren. (Ook economie is hier cultuur.)
- Veel invloedrijker dan Marx is Friedrich Hayek, de uitvinder van het neoliberalisme. Deze man denkt niet dialectisch maar erg monolithisch: de markt is het organiserend principe van de samenleving. Margaret Thatcher en Ronald Reagan volgden dit. Hierop ontstaat nu heel veel reactie, zowel uit linker- als rechterhoek. Het is ook één van de oorzaken dat zowel PVDA als Vlaams Belang terug aan belang wint. Zij stellen terug de gemeenschap centraal, allebei wel op heel andere manier. De honger naar het sociale (de commons) heeft heel veel te maken met het competitieve binnen het neoliberalisme.
- Antonio Gramsci, journalist en veel bezig met taal, was communist. (Commoners zijn dat vaak niet.) Van hem komt de idee dat je via cultuur, met taal, machtsverhoudingen kunt veranderen.

Waar situeren de commons zich? Ze worden heel vaak vergeten. We gebruiken ze vaak zonder ze te benoemen. Volgens veel experts kan de markt maar draaien als er commons zijn, dus een bron waaruit voortdurend kan geput worden. Kijk naar bepaalde creatieve uitwisselingen bij muzikanten.

Als de overheid dit zou beginnen regelen, slaat dit de creativiteit dood. Typisch voor *Silicon Valley*: de kantoren van het management en van de creatieve ontwikkelaars liggen zo ver mogelijk uit elkaar. Er bestaan tussen overheid en markt ook allerlei tussenvormen. Interessant zijn de **corporatieven** waarin mensen deeleigenaar zijn. In Baskenland zijn bij de universiteit alle werknemers eigenaar van 'het bedrijf'. (VVDB: lees aanvullend ook [dit artikel](#).)

Een mooi voorbeeld van civiele publieke samenwerking te Napels is het grote theater Lazillo. Mensen hebben zelf een *code of conduct* (reglement) opgesteld. De stedelijke overheid van Napels heeft die overgenomen en is ook andere organisaties op die manier gaan bejegenen. Dit werd zelfs in de grondwet opgenomen.

Michel Bauwens was vroeger leidinggevend bij Belgacom (nu Proximus) maar ging daar volledig gedesillusioneerd weg. Hij spreekt over de **partnerstaat** (symmetrie tussen partners en overheid), maar kreeg hierop veel kritiek.

Daar waar de markt, de burgers en de overheid voortdurend samenkomen, zien we dat heel vaak de markt de overhand haalt. Dit komt omdat de overheid hiertoe stimuleert! Commons raken zo onderdrukt en komen in verzwakte positie aan de onderhandelingstafel. **Burgers staan vaak in de mindere machtspositie, hoe kunnen ze zich daarvoor wapenen?** (Bekijk hierrond ook het eind van dit verslag.) Denk hierbij na over de ideeën rond gemeenschapsvorming vandaag: commons zijn geen commune of gemeenschap, wel een gedeelde nood of kwetsbaarheid. Vandaaruit komen mensen samen. Hier voelen ze verbondenheid. Maar van zodra zij zich meten aan een identiteit, sluiten ze zich vaak af van de activiteit. Dit is een bedreiging voor de commons, voor de bron.

Uitdagingen rond de commons voor beleidsmakers

Hoe een commonsbeleid voeren?

- In kaart brengen van de commons, zie ComSa-reglement Anwerpen.
- Ademruimte, experimenteeruimte creëren. Dit gebeurt vaak in semi-publieke ruimte (bv. school, bib, ...). In een bib zijn er sociale codes, gedragscodes die je moet volgen (bv. stil zijn), dit is dus geen publieke ruimte. Dit soort ruimte is erg belangrijk om vertrouwen te wekken.
- Fenomeen van de raves (denk aan illegale rave-party's zoals in St-Truiden): het organiseren ervan ontstaat uit een honger naar dit soort ruimtes (wat en hoe ze het deden, was wel niet ok).

A-legaliteit: tussen creativiteit en criminaliteit

- Zie een *Robin-Hood*-voorbeeld uit Sevilla (Spanje): constructie van een shelter of huis voor daklozen tussen de wortels en kruin van een boom. Over gebruik van deze ruimte staat niets in de wetgeving opgenomen.
- Tegelwippen: sommige gemeentes laten dit toe, andere geven een gas-boete. Hoe hiermee omgaan als beleidsmakers? Vlaanderen organiseert zelfs een [kampioenschap tegelwippen](#) = soort burgerlijke ongehoorzaamheid uitlokken. Burgemeester Somers wil in Mechelen vaak (en zegt zelf dat hij ermee moet oppassen) zijn ambtenaren stimuleren tot burgerlijke ongehoorzaamheid...

Moet je commons subsidiëren? Neen is meestal het antwoord. Subsidies kunnen een kleine aanmoediging zijn, liefst via logistiek of door een gebouw te voorzien voor organisaties maar geen geld geven. Want subsidies gaan dan weer gepaard met legitimering en controles wat de commons net in de kiem smoort.

Burgerbegroting in Antwerpen: over 10% van de stadsbegroting mogen burgers beslissen. Zo ook subsidies op een commons-manier organiseren.

Een commonsbeleid kan niet vanuit 1 sector gevoerd worden. Dit gaat altijd over een transversaal beleid! Gaat altijd over economie, onderwijs, enz.

Hoe scheppen de commons nu vertrouwen en welke rol spelen ze in een beleid?

Iva leidt *Magasin* in Belgrado (cfr *Lazillo* in Napels), een groot gebouw rond design, dansstudio, met fietsherstelpaatsen, enz. Zij vertelde in een lezing: *Ik weet niet hoeveel mensen sleutels hebben van dit gebouw*. Daar staan erg dure machines, pc's enz. In het 10-jarig bestaan is er 1 portefeuille gestolen. Er is geen verzekering enz. Op de vraag *Hoe doe je dit?* luidt het antwoord: *we organiseren ons Magasin via commons*. Dit is liquideren van competitie, zo democratisch mogelijk de ruimte proberen te verdelen. Zoveel mogelijk bureaucratie uitsluiten, zinloos handelen opheffen. Af en toe fysiek samenkomen.

Vertrouwen begint altijd met blind toevertrouwen, dit is cruciaal én paradoxaal. Geef je iemand vertrouwen omdat die vertrouwen uitstraalt?? Dit kun je niet meten. Je moet vooreerst blind vertrouwen dat het goed zal gaan. Vertrouwen begint waar zekerheid eindigt! Directie *Muhka* zegt: *Je moet af en toe de ogen dichtknijpen voor wat er gebeurt op de werkvloer*. Dit betekent ook ruimte scheppen waar mensen hun kwetsbaarheid durven delen, context creëren waar dit kan. Fysieke nabijheid is hierin ook weer belangrijk.

Safe spaces worden belangrijk

- Semi-publieke ruimten zijn geen safe spaces! Het gaat hier om plekken van gedeelde interesse, bv. waar een concert of lezing of cursus doorgaat. Je bent er samen met mensen die je niet kent of soms niet wilt kennen. Je krijgt daar een soort vreemd vertrouwen omdat je een interesse deelt.
- Breed maatschappelijk vertrouwen ontstaat door veel meer aandacht te hebben voor het semi-publieke dan het publieke.
- We moeten ervan uitgaan dat de meeste mensen deugen! De titel van het boek van Rutger Bregman komt van Alex Brenninkmeijer, nationale ombudsman van de Nederlandse overheid.

Uitwisseling met publiek

- Burger: vaak voelen we bij overheden dat we stevig op tafel moeten kloppen vooraleer serieus te worden genomen. Participatie wordt soms door overheden en diensten te veel gezien als mensen

informerend nadat belangrijke beslissingen al genomen zijn. Antwoord: dit is schijndemocratie, schijnparticipatie. Het is er na ook niet duidelijk wat hiermee gebeurt.

- Burger: er zijn veel problemen met participatie. Meninge worden vaak niet gehoord. Wat moet na de inspraakmomenten gebeuren? Antwoord: vooral als je tegen de mening van de burgers ingaat, moet je nabijheid invoeren en uitleggen waarom je deze beslissing toch hebt genomen.
- Soms zijn er nog meer andere redenen voor wantrouwen als beslissingen genomen worden met een eigenaardige verweving tussen bv. lokaal bestuur en strategische consultancy bureaus. Het gaat dan om dominantie van machtpartijen.

- **3 soorten democratie**

Er is niet enkel de 'expertocratie'. Subsidies kun je bv. ook verdelen door een week lang samen te komen. Ga samen onderhandelen over de verdeling van de middelen. Opletten ook dat ieder hierbij aan het woord komt. Er bestaan dus overlegculturen en systemen waarin je het principe van de representatieve democratie (via verkozenen) terugneemt. Je gaat terug naar deliberatieve democratie.

Verder heb je ook agonistische democratie: hoe laat je mensen democratisch meespelen die bv. de taal niet spreken? Hoe kun je emoties laten meespelen? De doe-democratie wordt hier vaak aan gelieerd (ook via digi-vormen). Want het probleem is vaak, ook bv. bij de burgerbegroting, dat het altijd de witte mensen zijn die opdagen (de 'witte middenklasse' genoemd).

- Kan een commonsbeleid ook in een kleine gemeente worden gevoerd? Antwoord: aan de beste commons-initiatieven zijn maximum 50 mensen verbonden. *Ons kent ons* kan ook een valkuil zijn, want zo is er veel sociale controle. Belangrijk is informaliteit, dus informeel overleg. Klein voorbeeld, een kunstenaar (met o.a. galerie in Berlijn) zei: *omdat ik de zoon van de landbouwer ben die daar woont in het dorp, heb ik verkregen dat we in dit gebouw aan de slag konden*. Creativiteit zit vaak waar het niet verwacht wordt. Ander voorbeeld is een landbouwbibliotheek om gratis zaden te ruilen en de biodiversiteit aan te wakkeren. De directeur van de bib zei: *een zadenkast past niet bij de architectuur van het gebouw, daarom kunnen we het niet doen*. Ook nog argument als: *de zaden kunnen de boeken beschadigen*. Maar de zadenkast is er toch gekomen. Dit soort onderhandelingen is erg interessant, er komt veel creativiteit bovenop.
- **Gebruiken politici commons?** Ja, zo bv. de mantelzorg in Nederland: *jullie moeten het zelf doen* (afbouw welvaartstaat). De 1^e politieke partij die een commons-congres hield, was VLD. Commons kan zowel uit liberale als socialistische hoek gerecupereerd worden. Bart Somers had hier in Mechelen ook kritisch over nagedacht, zie het project [De Grond Der Dingen](#). Waar komt sociale ongelijkheid in Mechelen vandaan? In Vlaanderen is dat vooral door erfeniskapitaal, minder door loonverschillen. Vandaar het symbolisch idee: 80.000 inwoners krijgen gratis 1 m² om die creatief in te vullen. Somers kwam meteen over de brug met 20.000 m². Opgelet hij kreeg snel het verwijt 'vriendjespolitiek' toegeworpen en er kwam véél weerstand van de ambtenarij: dit is volgens ruimtelijke ordening voorzien voor dit of dat, regels dus... Een interessante spanning ontstaat.

Maar politici kunnen openingen creëren. Veel private bedrijven gaven toen grond (het ligt hier al zo lang en er gebeurt niets mee...). Veel strategieën en tactieken werden overwogen.

- **Hoe de burger meer macht geven?** Antwoord: je eigen noden en kwetsbaarheden durven delen in een informele context. Zoals: de combinatie van werk en gezinsleven valt me moeilijk, of ik moet naar de voedselbank want ik kan niet rondkomen. Je vindt medestanders als je kwetsbaarheden deelt. Kunstenaars neigen het potje toe te dekken, durven hier niet over spreken. Er zijn ook organisaties als het [Broodfonds](#). Je put er veel energie uit als je begint te (onder)handelen.
- Prof. Gielen geeft dit soort lezingen om de civiele samenleving terug op de kaart zetten want die zit altijd in de tang tussen overheid en markt. De overheid is er in de 1e plaats toch voor burgers, pas erna voor de markt. Service voor burgers is eigenlijk de kern. Maar de burger wordt uit het oog verloren...
- Op issues als verkeer en leefbaarheid (bv. niet door woonwijken rijden of snelheid verlagen) gaan veel mensen via o.a. *Facebook* of op café scherp reageren. Enkel het eigenbelang telt. Opkomen voor het algemeen belang ziet niet iedereen als belangrijk. Wat moeten we hiermee? Antwoord: er is de competitieve samenleving waarin we nu zitten, maar op *Facebook* valt nooit een semi-publieke ruimte te ontwikkelen. Je beseft niet eens dat er iemand tegenover je zit, je houdt de anderen niet in het oog. In een boekje rond nabijheid staat: de ander kun je nauwelijks inschatten...
- Er bestaat een link tussen gebruik van sociale media en wantrouwen. Het digitale systeem laat makkelijk polarisatie ontstaan (bv. duim omhoog of omlaag) en geeft weinig ruimte voor nuance.
- Je kunt als lokaal bestuur de commons al aanmoedigen door simpelweg een lokaal ter beschikking te stellen.
- **Hoe kom je als burger sterker aan de onderhandelingstafel?** Ga politici ervan overtuigen om ook bepaalde kwetsbaarheden te delen. Vraag hen om hun beleid en hun partij-ideologie hieraan te toetsen. Er wordt bv. om meer en meer blauw geroepen. Maar je ziet dat delen van politieke partijen beginnen te merken dat er iets mis is als we onze maatschappij zo verder blijven organiseren. De nood aan sociaal contact, dit begrijpt elke politicus! De beleidsmakers dus echt triggeren met hun eigen zwakheden en kwetsbaarheden.
- De *Right to challenge*: laat het maar gebeuren, open en bloot. Dan zien we hoe het ook anders kan.